

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології та журналістики
Кафедра німецької та романської філології**

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ
ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ БЕРНАРА ВЕРБЕРА)**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконав: студентка II курсу 271-М
Спеціальності 035. Філологія
Спеціалізації 035.055 романські мови
та літератури (переклад включно),
перша - французька
Освітньо-професійної (наукової)
Програми «Філологія (романські мови
та літератури (переклад включно))»
Локтіонова Наталя Олегівна

Керівник канд. філол. наук, ст. викладачка
Єрмоленко І. І.

Рецензент канд. філ. наук, ст. викладачка
Коротєєва В. В.

Херсон - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	
1.1. Теоретичні засади дослідження фразеологічних інновацій.....	6
1.2. Кількісні та якісні зміни фразеологічних одиниць.....	16
РОЗДІЛ 2 ПРИЙОМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРАХ БЕРНАРА ВЕРБЕРА	
2.1. Структурно-семантична трансформація	29
2.2. Авторські фразеологічні інновації Бернара Вербера.....	37
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Фразеологічні одиниці є важливою складовою будь-якої мови, яка відображає картину світу народу, передає найціннішу інформацію про код нації, ментальність носіїв цієї мови. Фразеологізми також є продуктивними експресивними засобами художнього стилю мови, а відтак користуються неабиякою популярністю серед авторів художньої літератури, зокрема сучасної французької.

Бернар Вербер є одним з найпопулярніших сучасних французьких письменників. Його творчість так само, як і його попередників і сучасників збагачує французьку мову неологізмами, оригінальними авторськими стилістичними засобами, які з часом можуть зазнавати також і широкого вжитку. Бернар Вербер славиться своїми фразеологічними інноваціями, зокрема так званими анти-прислів'ями, які стали настільки популярними серед читачів, що вони надсилали авторові свої варіанти фразеологічних трансформацій, і врешті було створено корему сторінку для читацьких анти-прислів'їв.

Відтак, тема фразеологічних інновацій видається нам особливо цікавою, оскільки з одного боку фразеологізми є надбанням мови і засобом, ресурсом, яким користується автор для того, щоб збагатити, оживити свій художній текст, а з іншого боку, автор, у нашому разі, Бернар Вербер, сам виступає суб'єктом мовлення, трансформує й видозмінює фразеологічні одиниці, тобто іншими словами утворює ці фразеологічні інновації, тим самим збагачуючи та оживляючи сучасну французьку мову.

Це двосторонній процес взаємовпливу, який є оригінальною і цікавою темою для дослідження, що й зумовлює його **актуальність**. І хоча низка вітчизняних та зарубіжних учених розробляли тему фразеології як в українській, так і у французькій та інших мовах,

утворення фразеологічних інновацій – це безперервний постійний процес, який потребує постійного вивчення.

Об’єктом дослідження даної магістеської роботи є тексти художніх творів французького письменника Бернара Вербера.

Предметом дослідження слугували фразеологічні іновачії у художніх текстах Бернара Вербера.

Метою цієї **роботи** є дослідження структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей фразеологічних інновацій у текстах сучасного французького письменника Бернара Вербера.

Мета реалізується шляхом виконання низки **завдань**:

- визначити поняття фразеологічних інновацій і розглянути класифікацію перетворень та видозмін фразеологічних одиниць;
- охарактеризувати прийоми поширення , усічення та прийом розгорнутої метафор;
- дослідити структурно-семантичні трансформації у текстах Бернара Вербера;
- систематизувати авторські фразеологічні іновачії.

Матеріалом дослідження слугували романи Бернара Вербера «L'Empire des anges» (2000), «Encyclopédie du savoir relatif et absolu» (2018), «Le Livre du Voyage» (1997), «Les fourmis» (1991), «Les Thanatonautes» (1994), «Paradis sur Mesure» (2008), «Troisième humanité» (2012).

Практичне значення. Наше дослідження може слугувати джерелом теоретичного та практичного матеріалу для проведення інших філологічних досліджень літературної творчості Бернара Вербера, або художнього тексту у цілому, або фразеологічних одиниць французької мови. Окремі частини роботи можуть бути корисними для вивчення у закладах освіти таких дисциплін як «Стилістика»; «Лексикологія»; «Література Франції»; «Фразеологія» тощо.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Робота виконана в рамках наукової теми кафедри: «Комунікативний, структурно-семантичний та дискурсивний аспекти дослідження мово-мовленнєвих одиниць сучасної німецької та романських мов». Кваліфікаційне дослідження пройшло апробацію шляхом публікації статті у збірнику «Магістерські студії».

РОЗДІЛ І. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Теоретичні засади дослідження фразеологічних інновацій

Фразеологічні одиниці є одним з найважливіших складових мовної системи і одним з найперспективніших об'єктів філологічних розвідок, оскільки вони зберігають, передають і надають можливість зрозуміти спосіб мислення людей, менталітет кожного народу та його самобутність. Цією темою цікавились вітчизняні (О. Г. Важеніна [5], Ю. М. Стефанишин [24], І.А. Коломийська [14], К.І. Мізін [19], Н.Н. Неровня [20], Т.А. Погрібна [21], А.С. Шульженко [26]) та зарубіжні вчені (Г. Гросс [27], М. Х. Свенссон [21], В.П. Жуков [12] та інші науковці)

Під час аналізу фразеологізмів в художньому дискурсі, використаних невідповідно до норми, зазвичай використовується термін «авторський» («авторські видозміни», «індивідуально-авторські перетворення ФО» тощо) або «фразеологічна інновація» [24, с. 27]. Ми будемо використовувати термін «фразеологічна інновація», який є нейтральним, об'єктивним і «відображає максимально широкий підхід до зіставлення реалізованої в тексті одиниці із взірцем, охоплюючи свідомі і несвідомі порушення фразеологічної норми» [там само].

Для підготовки теоретичних засад дослідження фразеологічних інновацій, передусім необхідно надати визначення поняттю фразеологічних одиниць, представити їх класифікацію.

Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізно оформлений, але семантично цілісний і і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням

зобов'язаний фразеотворчій взаємодії одиниць на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях [3, с. 230]. Вивчення фразеологічних одиниць відбувається на проміжному рівні мови, що знаходиться на стику лексико-семантичного та синтаксичного рівнів мови [15, с. 241].

Фразеологічні вирази є стійкими словосполученнями, які суттєво відрізняються від вільних словосполучень тим, що їм властиве фразеологічне значення, зміст якого полягає у єдності та переосмисленості і бере початок із специфіки, компонентності складу та способу утворення фразеологізму. Цілісне фразеологічне значення порівняно з лексичним є набагато складнішим завдяки його конотативному аспекту, в семантичній структурі фразеологічного значення першочергову роль відіграє конотативний або емоційно-експресивний.

Фразеологічний склад мови у її сучасному стані та історія розвитку є предметом дослідження розділу мовознавства – фразеології. Цей розділ мовознавства займається дослідженням природи фразеологізмів, їхніх ознак та функцій викори стання у мові [15, с.241]. Втім, варто зауважити, що питання виокремлення фразеології як науки довгий час було предметом дискусій у вчених-лінгвістів протягом багатьох років. Лише з середини 20 століття фразеологію почали вважати окремою дисципліною і у французькій лінгвістиці [33, с.9-10].

У витоків фразеології стоять такі відомі вчені як Ф. де Сосюр, Ш. Баллі, В.В. Виноградов [7] та інші. Ф. де Сосюр, стверджував, що сталі словосполучення – це елементи мови, що складають частину мовної системи. Ш. Баллі розвивав цю думку у своїх працях. Він був першим, хто виділив фразеологію як науку, що має набір синтаксичних та семантичних феноменів, що спричиняє виникнення вільних словосполучень та фразеологічних

єдностей. Але Ш. Балі не говорить про фразеологію як автономну науку, а відносить її до стилістики. Ця думка має відображення у працях радянських лінгвістів, таких як В.В. Виноградов та А. В. Ісаченко, які прагнули виокремити фразеологію як окрему дисципліну, опираючись на лексико-семантичний характер фразеологічних одиниць.

Існує безліч кваліфікацій фразеологічних одиниць за різними критеріями. Класифікація фразеологізмів В. В. Виноградова є однією з найвідоміших у вітчизняній лінгвістиці.

За В.В. Виноградовим, фразеологізми поділяються на фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення, фразеологічні сполучення [15, с. 84-166]. Більш повною і сучасною є класифікація фразеологізмів (*expressions figées*) франкомовного дослідника французької та арабської мов [35, с.35], який розподіляє сталі словосполучення наступним чином. Виділяються «*unités monolexicales*», монолексичні вирази, які класифікуються відповідно до їх категоріальної приналежності до частин мови, а також «*unités polylexicales*», полілексичні одиниці:

- *locutions nominales* (субстативні вирази) - це конструкції, які відіграють номінативну роль. Субстативні вирази можуть мати таку структуру “іменник з прикметником” або “іменник зі службовою частиною мови та іменник”. Наприклад, “*un moulin à paroles*” [там само, с.36];

- *locutions verbales* (дієслівні вирази) мають схожу внутрішню структуру, як і вільні словосполучення: прямий або непрямий додаток та відмінювана дієслівна форма”. Наприклад, “*prendre le taureau par les cornes*” [там само, с.38];

- *locutions adjectivales* (ад’єктивні вирази) у французькій мові мають два критерія: знаходяться в атрибутивній позиції справа від

дієслова «être» ; вони можуть бути замінені незмінним займенником «le». Наприклад, “à la mode” [там само, с.39];

- locutions adverbiales (адвербіальні вирази) - це сталі словосполучення, що відповідають на питання “Як? Яким чином?”. Наприклад, “à bras ouverts” [там само, с.40];

- construction à verbe support (конструкція з допоміжним дієсловом) може трансформуватись, навідмінно від предикативних виразів, які заперечують цю можливість, так як вони є стійкими словосполученнями, які не дають можливості вставки модифікатора чи стирання дієслова “avoir” Наприклад, “avoir faim” [там само, с.41];

- les séquences phrastiques (фразеологічні послідовності). До цієї категорії відносяться: приказки, прислів'я, формальні заяви, стереотипні фрази, що демонструють високий ступінь сталості. Наприклад, “la nuit, tous les chats sont gris” [там само, с.42-43];

- les collocations (колокації) позначають встановлені кореляції між лексичними одиницями в рамках їх синтагматичної поєднаності. Наприклад, “être envahi/débordé/ivre de joie” [там само, с.43].

- les pragmatèmes (прагматема) передбачають формування зв'язку між формулою та ситуацією. Тобто прагматема – це така фразеологічна одиниця, що є сталою у відношенні до ситуації висловлювання. Наприклад, “bonne nuit, bon appétit, bonne journée” [там само, с.44];

Фразеологічна іновація може бути створена шляхом модифікації вільних словосполучень або фразеологічних одиниць, які вже існують і використовуються в мові.

Структура фразеологічної одиниці має прямий зв'язок із семантикою, таким чином всі її компоненти залежать один від одного і тільки в комбінації з певними словами можуть виражати своє лексичне значення. У фразеологізмі є стрижневий елемент (головний, константний), та змінний, що утворює

можливості варіацій. Якщо змінний елемент відсутній у фразеологічній одиниці, втрачається її образна довершеність та додаткова експресивно - емоційна виразність.

Щодо природи компонентів фразеологічних одиниць, то існує, як зауважує І.А. Коломийська два протилежних погляди. Одні лінгвісти розглядають складники фразеологічних одиниць як позаслівні утворення, інші ж, які становлять переважну більшість, визнають словесну природу компонентів [14, с. 38]. «Незважаючи на те, що компоненти фразеологізму через свою деактуалізацію позбавлені основних ознак слова, так чи інакше беруть участь в утворенні фразеологічного значення. Внаслідок цього вони наділені певною долею семантичної самостійності» [12, с. 80]. За О. Смирницьким “компоненти фразеологічних одиниць можна та потрібно вважати словами, але тільки специфічно вживаними”, що є основою до інтерпретації використання фразеологічних одиниць в рамках художнього дискурсу [23, с.207].

Щодо класифікацій і різновидів фразеологічних одиниць, варто зазначити, що існують певні риси, критерії, за якими їх можна об'єднати, незважаючи на їх приналежність до різних категорій. М. Х. Свенссон об'єднала узагальнила і систематизувала критерії створення фразеологічних одиниць у своїй праці «Critères de figement. L'identification des expressions figées en français contemporain» [32]:

- mémorisation - запам'ятовування ;
- contexte unique – унікальний контекст;
- non-compositionnalité (контрибуція у сенсі, вираженому кожним словом у фразеологізмі);
- syntaxe marquée (важливість рідкісних синтаксичних конструкцій);
- blocage lexical (неможливість заміни компонента);
- blocage grammatical (неможливість синтаксичних змін). Коли відома структура фразеологізму та критерії фразеологізації ,

можна дати відповідь на запитання, яким чином працює механізм трансформації чи створення фразеологічних одиниць [32, с.42].

Питанням варіативності фразеологізмів займалась зокрема вітчизняна дослідниця Н. М. Неровня [20], яка запропонувала наступну класифікацію фразеологічних одиниць:

1. компонентні (фраземи, що відрізняються формою вираження компонентів або заміна одного із слів-компонентів іншим);
2. структурні (фраземи, що різняться синтаксичними зв'язками між словами-компонентами, кількістю самих компонентів або їх порядком)
3. змішані, або комбіновані (фраземи, що відрізняються формою вираження компонентів або будовою фразеологізму) [20, с. 160].

При цьому інша вітчизняна дослідниця О. Г. Важеніна зауважує, що «межі фразеологічної варіативності надто широкі й охоплюють явища іншого плану, бо в одних фразеологічних варіантах відбуваються зміни лише формального характеру, а в інших – простежуються зрушення у семантиці і навіть структурі фразеологічних одиниць, а також зазнає впливу емоційноекспресивне навантаження фразеологізму» [5, с. 45]. Відтак, авторка пропонує «до фразеологічних варіантів зарахувати лише компонентні зміни на рівні узусу, а всі інші, зокрема ті, що дослідник зараховує до структурних і комбінованих, віднести до інших типів фразеологічних видозмін» [5, с. 45]

О. Г. Важеніна виокремлює вагомий внесок в області дослідження фразеологічних трансформацій, який зробила дослідниця І. С. Гнатюк на матеріалі романів відомих українських письменників О. Гончара, М. Стельмаха, П. Загребельного, Ю. Мушкетика та ін, - погрупувала найпоширеніші способи видозмін фразеологічних одиниць, як семантичні (шляхом зміни значення фраземи,

причиною якої була актуалізація) та структурно-семантичні (різновид авторських трансформацій фраземи, лімітований якісними й кількісними змінами їхньої структури, що має вплив на значення фразеологізму) [3, с. 9].

Отже, поняття спосіб трансформації розуміється як система упорядкованих авторських прийомів перетворень фразеологізмів, а прийом видозміни фразеологічної одиниці як складник способу, що має в своїй основі зміни структури та/або семантики фразеологічної одиниці з певним стилістичним елементом.

Саме на означені вище доробки науковців ми будемо опиратися при дослідженні фразеологічних інновацій у текстах Б. Вербера. Нам допоможуть загальнонаукові методи (спостереження, гіпотеза, аналіз, індукція, дедукція, синтез, порівняння, ідеалізація, експеримент, формалізація, моделювання тощо), та спеціальні, власне мовознавчі (стилістичний і контекстульний аналіз, зіставний метод, типологічний, структурний, дискурс-аналізу та ін.).

В сфері загальнонаукових методів важливе місце посідає описовий метод – це методи вивчення, опису та узагальнення фактичного матеріалу, масове спостереження використання слів у різних контекстах, поєднання слів між собою для розмежування значень, типізовані прийоми їх текстової ілюстрації тощо. Реалізація цього методу передбачає певні дії: здійснення інвентаризації (виокремлення фразеологічних одиниць) та класифікації з обґрунтуванням стилістичної функції фразеологічних інновацій. Дедуктивний метод у науці базується на припущеннях, які стосуються досліджуваного об'єкта і контролю правильності таких суджень [3, с. 122].

Відбір фразеологічних одиниць реалізується шляхом методу суцільної вибірки.

Варіаційний метод відрізняється комплексним вивченням елементів фраземи, зосереджуючись на константних і змінних елементів

фразеологізму; дослідження фразеології як системи та вивчення реальних варіацій фразеологічних одиниць, які спостерігаються в конкретний хронологічний проміжок часу та в певному середовищі; виокремлення фразеологічного значення як виняткової лінгвістичної категорії [2, с. 210-213].

Контекстуальний (контекстологічний) метод вивчення фразеологічних одиниць запропонований Н. Амосовою, дозволяє максимально об'єктивно вивчати лінгвістичні явища, враховуючи специфіку мови, вивчати фразеологічні одиниці в умовах їх використання, визначати долю участі лексичних значень слів у фраземі, дослідження контекстуальної взаємодії слів у їх сполученнях та структури окремого словосполучення) [1, с. 72-73]. Цей аналіз застосовується для з'ясування семантичного значення фразеологізмів.

1.2. Кількісні та якісні зміни фразеологічних одиниць

Фразеологічна одиниця є цілісною структурою, але це не заперечує можливості зміни її звичних елементів іншими варіантами в індивідуально-авторському вживанні фразеологізму, як якісно, так і кількісно, що й породжує фразеологічні інновації.

Субституція компонентів фразеологічних одиниць є прийомом якісної зміни фразеологічних одиниць та є одним із найпродуктивніших способів трансформації в художньому вжитку багатьох письменників, як вітчизняних, так і зарубіжних. Сучасний французький письменник Бернара Вербера також послуговувався цим прийомом у текстах своїх художніх творів.

Вибір субститута залежить винятково від конкретних семантичних і стилістичних намірів мовця [25, с. 108]. Цей прийом якісної зміни фразеологізму використовується для реалізації стилістичного

задуму автора: пристосування фразеологічних одиниць до конкретної ситуації, оживлення та заміна фразеологічного образу, створення неочікуваного ефекту, передачі авторського ставлення до зображуваного.

Наведемо декілька яскравих прикладів субституції компонента фразеологічної одиниці у художніх творах Бернара Вербера. Всі вони є фразеологічними інноваціями.

У творі «Paradis sur Mesure» ціла глава присвячена створенню так званих «анти-прислів'їв» через реалізацію трансформації традиційних фразеологічних одиниць. Так звані «анти-прислів'я» стали настільки популярними і зацікавили читацьку аудиторію письменника, що на офіційному сайті Бернара Вербера існує сторінка, на якій користувачі можуть запропонувати свої варіанти, і письменник їх публікує [34]. Розглянемо приклад. Узуальна фразеологічна одиниця «*Ce qui ne te tue pas te rend plus fort*» (Те, що тебе не вбиває, робить тебе сильнішим) зазнає трансформації у романі Бернара Вербера «Paradissur Mesure» і перетворюється на інновацію: «*Ce qui ne te tue pas te rend plus... mort.*» [42, с.351-352]. Переклад - «Те, що тебе не вбиває, робить тебе більш... мертвим». Таким чином досягається також комічний ефект, ефект несподіванки, підвищується експресивність тексту, активізується увага читача. Зауважимо, що цей же самий вираз було ще раз трансформовано одним із читачів (Жаном Люком Білло) і опубліковано на сайті Бернара Вербера: *Ce qui ne nous tue pas, nous a raté* [34]. Як зазначає автор, після того, як він отримав від читача цей варіант анти-прислів'я, він відкрив сторінку для пропозицій усіх бажаючих.

Ще одне традиційне прислів'я «*Qui veut la paix prépare la guerre.*» (Той, хто хоче миру, той готує війну) зазнає цікавої трансформації з точки зору семантичної зміни значення: «*Qui veut la paix prépare la paix!*» [42, с.352] - Той, хто хоче миру, готує

мир! Таким чином автор акцентує увагу на важливості миру у сучасному світі.

Субституція може бути антонімічною, яка реалізовується за рахунок заперечної форми. Розглянемо приклади анти-прислів'я зі схожими значеннями. Навідміну від традиційного фразеологізму «*L'argent ne fait pas le bonheur*» (Щастя не в грошах) Бернар Вербер стверджує протилежне, те, що щастя як раз таки саме в грошах, заперечуючи традиційну приказку: «*L'argent fait le bonheur*» [42, с.352].

Ще один приклад антонімічної субституції: «*Non, Bilsheim, vous vous trompez, on ne paie pas pour nos mauvaises actions!*» – «*Hi, Більшеме, Ви помиляєтесь, ми не платимо за наші гріхи!*» [40, с.203-204]. Навідміну від традиційного «*On paie tous un jour pour nos mauvaises actions*». (Одного дня всі ми поплатимося за наші гріхи).

Серед фразеологічних одиниць, віднайдених у текстах Бернара Вербера, ми фіксуємо приклад повної субституції у романі «Paradis sur Mesure». Відомий вираз Рене Декарта «*Je pense, donc je suis*» (Я думаю, а значить я існую) зазнає повної трансформації у «*Je consomme une marque, donc je suis dans l'esprit de cette marque.*» – «*Я споживаю цю марку, а значить я в дусі цієї марки*» [42, с.327]. Таким чином автор актуалізує проблему споживання, суспільства споживання, залежність свідомості людей від маркетингу.

Ще одним прикладом трансформації фразеологічної одиниці «*Le fruit défendu*» (Заборонений плід), вжитої для влучності, яскравості, більшої експресивності тексту є наступний фрагмент: «*Ils nommèrent la Nation, la Religion, l'Histoire : "Les trois fruits défendus"*» [42, с.167]. (Вони називали Націю, Релігію, Історію: «Три заборонені плоди»).

Отже шляхом якісної зміни компонентів фразеологічної одиниці автор активізує увагу читача, увиразнює текст, робить його більш

експресивним, виражає свою суб'єктивну модальність, тобто власне ставлення до зображуваного предмету, змінює смислове навантаження фразеологічної одиниці, її коннотаційні значення.

Поширення елементів (компонентів) фразеологічної одиниці є прийомом кількісної зміни фразеологічного словосполучення. Автор користуючись цим прийомом додає до звичної структури фразеологізму слова або словосполучення для її більшої конкретизації [3, с.245].

Поширення фразеологічної одиниці відбувається з метою надання образної метафоричності та емоційної оцінки, так семантика даної фраземи конкретизується. Протилежним цьому прийому є прийом усічення, який використовується для економії мовлення та для того створення нового фразеологічного образу, при цьому необхідно пам'ятати про контекст.

Результатом буде вважатись стиснення фразеологічної одиниці в одне слово, яке буде вживатися ізольовано, самостійно, при цьому зберігатиме в собі образно-метафоричне, денотативне, емоційно-оцінне та експресивне значення узуальної фразеологічної одиниці [8, с.222].

У текстах Бернара Вербера зустрічаються багато поширень, зокрема до китайських прислів'їв. Наведемо декілька найцікавіших, на нашу думку, прикладів.

Фразеологізм: «*L'avenir appartient à ceux qui se lèvent tôt*» (Майбутнє належить тим, хто рано встає) має поширення: «*...Moi je me suis levé tôt tous les matins, donc je me couchais tôt pour avoir mes heures de sommeil. Du coup je ne sortais pas le soir. Du coup je ne rencontrais pas les gens importants qui se retrouvent le soir dans les cafés, les restaurants, les boîtes de nuit. Et du coup personne ne m'a donné de coup de main. Je me serais couché tard, j'aurais eu ma bande de potes fêtards, un réseau de soutien, et il y aurait eu forcément quelqu'un*

qui m'aurait aidé. Alors que là, en me levant tôt, je ne voyais le matin que les boulangers qui se rendaient au travail. Et à 6 heures du matin ils ne sont pas très causants» [40, с.37].

(...Я вставав рано кожного ранку, відтак я лягав спати рано, щоб виспати усі свої години. До речі, я не ходив гуляти увечері. До того ж, я не зустрічав важливих людей, які зустрічаються щовечора у кафе, ресторанах, клубах. І, до речі, мені ніто не допомагав. Якби я засинав пізно, у мене були б гуляки-друзі, безліч підтримки і, безсумнівно, хтось би мені допоміг. У той час, коли, прокидаючись рано, я не бачив нікого, окрім пекарів, які йшли на роботу. І о шостій ранку вони не дуже балакучі)

У цьому випадку поширення містить заперечення значення традиційного фразеологізму. Це спонукає читача до роздумів і наводить на думку, що не все так однозначно у нашому житті. Існують також і протиріччя, і не все, до чого ми звикли (що виржене у традиційному фразеологізмі), є актуальним і релевантним зараз, у цей час і у цій ситуації.

Цікавим видається наступний випадок поширення китайського прислів'я, оскільки його реалізація відбувається за рахунок прийому субституції. Таким чином автор поширює фразеологізм завдяки трансформації елементів способом субституції фразеологічної одиниці: «*Lorsque le Sage montre la lune, l'imbécile regarde le doigt. (Proverbe chinois.)*» [42, с. 38] (Коли Мудрець показує на місяць, дурень дивиться на палець. (Китайське прислів'я).

Поширення: «*Lorsque le Sage explique que son doigt n'a aucune importance et que c'est la lune qui est intéressante, l'imbécile écoute le Sage et trouve qu'il parle vraiment bien. (Variante moderne de ce proverbe.)*» [42, с.38]. (Коли Мудрець пояснює, що його палець не є важливим і що місяць є цікавим, дурень слухає

Мудреця та відзначає, що він дуже знатно говорить. (Сучасний варіант даного прислів'я)).

Далі слідує наступне поширення: *«Lorsque le Sage exige de l'imbécile qu'il regarde cette «bon sang de lune», l'imbécile a peur mais ne lève pas la tête. (Variante très moderne de ce proverbe.)»* [42, с.38]. (Коли Мудрець вимагає, щоб дурень заради Бога поглянув на цей прекрасний місяць, дурень боїться, але не підіймає голову. (Сучасний варіант даного прислів'я)).

Думка розвивається далі у вигляді наступного поширення: *Lorsque le Sage finalement renonce à parler de la lune, et lance la conversation sur son doigt qui après tout semble intéresser l'imbécile, ce dernier se dit que le Sage est un homme qui sait se faire comprendre et parler de tous les sujets, même les plus incongrus. Comme les doigts. (Variante encore plus moderne dudit proverbe.)* [42, с.38]. (Коли Мудрець нарешті перестав говорити про місяць і почав говорити про палець, яким цікавився дурень, останній відзначив, що Мудрець – той чоловік, який знає, як порозумітись та розмовляти на будь-які теми, навіть на таку безглузду. Як палець. (Сучасний варіант прислів'я)).

Наступне поширення: *Lorsque le Sage est mort, l'imbécile se demande : «Mais au fait, de quoi voulait bien nous parler le Sage quand il dressait le doigt si haut au-dessus de sa tête?» (Variante définitive dudit proverbe.)»* [42, с.38]. (Коли Мудрець помер, дурень запитав себе: “Зрештою, про що хотів поговорити Мудрець, коли піднімав пальця так високо над головою?” (Кінцевий варіант даного прислів'я)).

Таким чином Бернар Вербер представляє взаємодію мудреця і дурня, у декілька етапів, зрештою, дійшовши до висновку, що кожний залишиться при своєму і дурень так нічого і не зрозумів. Паралельні конструкції поширення щоразу посилюють значення і надають даній фразеологічній іновачії комічного вигляду. З кожною

наступною паралельною конструкцією поширення відкривається нове значення, новий ракурс на ситуацію взаємодії мудреця і дурня й гасне надія на порозуміння. Отже, автор доповнює, конкретизує та надає забарвлення даним фразеологічним послідовностям.

Подібне за своєю структурою поширення, виражене послідовністю паралельних конструкцій до відомого гамлетівського «Бути чи не бути» фіксуємо у романі «Les Thanatonautes»:

«Dans la vie, poursuivit-il, on a toujours le choix. Agir ou s'enfuir. Pardonner ou se venger. Aimer ou haïr.» [41]. (В житті є завжди вибір. Діяти або тікати. Пробачити або помститися. Любити або ненавидіти).

У наступному текстовому фрагменті фіксуємо поширення фразеологічної одиниці *«travailleuse comme une fourmi»* – «працьовита як мураха» у вигляді включення її в прямому значенні в контекст з метою яскравіше виразити свою думку, зосередити увагу читача на контрасті, висловити іронію: *«Je pus remarquer que contrairement à la croyance qui dit «travailleuse comme une fourmi» beaucoup ne faisaient rien»* [42, с.285]. (Я зміг помітити, що, всупереч вірі, що той що говорить “працьовита як мурашка”, багато хто них зовсім нічого не робили).

Ще один прийом фразеологічної інновації – це усічення. Приклади цього прийому також віднайдено у текстах Бернарна Вербера, зокрема в романі «Les Fourmis»: *«Et je veux que vous teniez votre bec!»* [40, с.146]. (Дослівно: І я хочу, щоб Ви тримали Вашого дзьоба!). цей фрагмент тексту відсилає нас до фразеологічної одиниці *«tenir le bec hors de l'eau»* (дослівно: витягнути дзьоба з води), що має значення тримати вище ніс, тобто підбадьоритись, не сумувати. У цитаті з твору опущено останню частину фразеологізму *«hors de l'eau»*, втім це не заважає розумінню, оскільки залишається на місці стиржневий компонент фразеологічної

одиниці, семантичне ядро. Цей прийом економить мовлення, активізує увагу і когніцію читача.

До семантично-структурних трансформацій фразеологічних одиниць також слід віднести розгорнуту метафору – прийом кількісної трансформації фразеологічної одиниці, при якому слова та словосполучення вільного вжитку стають глибшими, метафоричними [3, с.156].

Зауважимо, що розгорнута метафора є найбільш вживаним способом творення фразеологічної іновації. Приклади розгорнутої метафори віднаходимо у багатьох романах Бернара Вербера. Наприклад, метафори з роману «Encyclopédie du savoir relatif et absolu» наведені нижче.

«Le devoir de tout homme est de cultiver sa joie intérieure». [38].

(Обов'язок кожної людини – вирощувати свою внутрішню радість). Радість у цій метафорі розуміється як живий організм, який треба вирощувати.

«Je me suis aperçu que mon chat m'observait. Chaque chat est un mystère» [38].

(Я помітив, що мій кіт слідкує за мною. Кожен кіт – це таємниця). У даному фрагменті домашня тварина кіт представлена метафорою таємниці. Таким чином актуалізується таємничість і агадковість цієї священної у деяких країнах тварини.

«La beauté, c'est aussi la musique» [38].

(Краса – це також музика.) Тут краса порівнюється із музикою, розуміється як мистецтво.

Приклади з роману «Paradis sur Mesure»:

«Ah, elle, question maquillage elle y était allée à la truelle». [42, с. 41].

(А, вона, щодо макіяжу, то вона його робила штукатурною лопаткою). У цьому прикладі автор теж торкається теми краси,

описуючи те, як жінка робить собі макіяж, письменник уживає слово *la truelle* на позначення штукатурного інструменту, і читач одразу розуміє, що героїня використовує багато макіяжу.

Приклади з роману «Les Fourmis»:

«Même les secrets les plus profondément enfouis finissent par remonter à la surface du lac» [40, с. 51].

(Навіть ті секрети, що найбільш глибоко закопані, врешті решт все ж таки знову піднімуться на поверхню озера).

«Rien ne résiste aux petites chirurgiennes» [40, с. 66].

(Ніщо не противиться маленьким хірургам). Тут під маленькими хірургами маються на увазі мурахи.

«Le machiavélique insecte connaît décidément tous les raccourcis!» [40, с. 109].

(Макіавеллівська комаха знає усі короткі шляхи!) у цьому прикладі маємо аллюзію на відомого італійського політичного діяча Ніколо Макіавеллі, який прославився політичними махінаціями і підступністю. Ці його якості метафорично переносяться на комаху, яка діє так само як Макіавеллі.

Отже, дослідження фразеологічних одиниць та фразеологічних інновацій цікавить не тільки вітчизняних науковців, а й зарубіжних лінгвістів. Фразеологія як наука займається дослідженням фразеологізмів та стійких словосполучень. Є багато класифікацій фразеологічних одиниць. Одна з найвідоміших належить В.В. Виноградову, але в нашому дослідженні ми користувалися класифікацією, за якою фразеологізми поділяються на монолексичні та полілексичні єдності.

Після дослідження художніх творів Бернара Вербера можна зробити висновок, що письменник активно вживає структурно-семантичні трансформації у своїх творах, а саме при створенні нових фразеологічних одиниць. Автор вживає різноманітні прийоми у своїй

творчості, наприклад: прийом поширення та усічення, відображення яких знаходимо в його творах, але важливе місце займає структурно-семантичний прийом – розгорнутої метафори. Ще один прийом, який ми знаходимо в його художньому дискурсі і про який треба сказати – це прийом субституції компонента.

РОЗДІЛ 2. ПРИЙОМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРАХ БЕРНАРА ВЕРБЕРА

2.1. Структурно-семантична трансформація

У романах Бернара Вербера зустрічаються прийому структурно-семантичної трансформації, такі як: фразеологічний натяк та відфраземна деривація, прийом структурної зміни фразеологічних одиниць (синтаксична трансформація).

Синтаксична трансформація – це прийом структурної зміни фразеологічної одиниці, при якому фразеологізму надається нова змінена форма.

Приклад такої фразеологічної одиниці в романі «Les Fourmis»: фразеологічна одиниця «*vache laitière*» (дійна корова) зазнає структурно-семантичної трансформації і перетворюється на «*vaches à lait*» [40, с. 174] (корова для доїння). Таким чином змінюється структурна (граматична) форма фразеологізму, він отримує неочікуваний вигляд і одразу фуксує на собі увагу читача.

Фразеологічний натяк визначається як “згадка про фразеологічну одиницю, іноді її назва одним словом” [22, с. 135].

Проаналізуємо приклади фразеологічного натяку в романі «Paradis sur Mesure»:

«*Dès lors ils revendiqueront leur vote “mouton” comme un choix personnel réfléchi*» [42, с. 348]. (З того часу, вони представляли їх голос барана як власний обдуманий вибір).

У наведеному фрагменті тексту ужито лексему “mouton” на позначення тварини – барана (вівці). Ця тварина часто фігурує у фразеологізмах не лише французької, а й інших мов, є героєм байок, представлена у різних алегоріях. Таким чином Бернар Вербер робить натяк, можливо, не на якийсь конкретний фразеологізм, а на комплекс

фразеологізмів і літературно-культурних контекстів, у яких представлена ця тварина. У наведеному контексті актуалізується контраст значень власного обдуманого вибору, що передбачає здатність індивіда до інтелектуальної роботи, та барана (вівці), які не схильні до чогось індивідуального і обдуманого, оскільки ці тварини сприймаються як істоти з невисоким рівнем інтелекту, ведуть обмежений спосіб життя, переміщуються в стаді, стають жертвами хижаків. Такий контраст активізує увагу читача на цьому реченні і спонукає до обдумування піднятої теми – власна позиція людини, власний вибір, вплив натовпу на формування позиції індивіда і прийняття рішення і т.д.

Ще приклади з роману «Encyclopédie du savoir relatif et absolu»:

«*Lorsque vous plantez une idée fertile dans mon esprit, vous parasitez littéralement mon cerveau, le transformant en véhicule pour la propagation de cette idée*» [38]. (Коли ви закладаєте в мій розум плодovиту ідею, ви буквально паразитуєте в моєму мозку, перетворюючи його на засіб поширення цієї ідеї).

«*Le cerveau ne s'use que si l'on ne s'en sert pas*» [38]. (Мозок зношується, тільки якщо ним не користуватись).

«*L'union des talents dépasse leur simple addition*» [38]. (Сукупність талантів виходить за межі простого їх додавання).

«*L'important n'est pas ce qui a été accompli mais ce qu'en rapporteront les biographes. [...] Les générations futures se moquent des exploits réels, seul compte le talent du biographe qui les relate.*» [38]. (Важливе є не те, що було досягнуто, але що біографи повідомлять про це. [...] Майбутні покоління сміються зі справжніх подвигів, важливим є лише талант біографа, який про них розповідає.)

«*Notre ennemie, ce n'est pas la méchanceté, c'est l'ignorance*» [37]. (Наш ворог – це не зло, це невігластво)

«*L'équilibre est à mi-chemin entre les deux extrêmes*» [37]. (Рівновага знаходиться на півдорозі між двома крайнощами).

У частині “Анти-прислів’я” ми знаходимо таку трансформацію фразеологічної одиниці «*Au pays des aveugles les borgnes sont rois*» (В країні сліпих косооки є королями):

«... *s'il y avait un pays peuplé d'aveugles, je pense qu'ils seraient plutôt sectaires...*» [42, с.352]. (...якщо б існувала країна, населена сліпими, я думаю, що вони б були скоріше сектантами...)

У романі «*Les Fourmis*» ми знаходимо такий фразеологічний натяк:

«*Le bonheur, c'est quand on veut que demain soit un autre aujourd'hui*» [40]. (Щастя — це коли ти хочеш, щоб завтрашній день був ще одним сьогодні).

«*Ne crains pas d'avancer lentement crains seulement de t'arrêter*». *Proverbe chinois* [40, с.37]. (Не бійся просуватись повільно, бійся лише зупинитись». Китайське прислів’я)

«*Lentement mais toujours en avant*» [40, с.37]. (Повільно, але завжди попереду)

Перегукується з відомим нам виразом в українській мові «Тихіше їдеш – далі будеш». Автор наголошує на тому, що не соромно бути повільним, головне це рухатися, не зупинятися, розвиватися, йти до самовдосконалення.

Також було знайдено прийоми відфраземної деривації. Відфраземна деривація – це прийом кількісної зміни, що змінює фразеологічну одиницю дериваційним способом [13, с. 209]. Розглянемо яскравий приклад прийому відфраземної деривації у романі «*Paradis sur Mesure*».

Є така фразеологічна одиниця «*forte tête*» – тверда голова (людина, яка не завжди поводиться розумно та діє за правилами). Цей фразеологізм зазнає трансформації і перетворюється на таку фразеологічну інновацію як «*forte-têtisme*» [42, с. 91] – твердолобість

(вже не сама людина, а якість, що притаманна людині, яка не завжди поводить розумно та діє за правилами).

Отже, бачимо, що таким шляхом письменник надає новій формі та номінативній функції цьому субстантивному виразу, досягає нового оформлення фразеологічної одиниці та підсилення субстантивної функції.

Розглянемо інший приклад. Від відомої англійської фрази *«Made In Earth»* (Зроблено на землі) утворено аббревіацію *«La société «MIE»* (Компанія «ЗНЗ»). *«“Si cela vient de la Terre c’est que c’est MIE-THIQUE”, disait le slogan publicitaire»*. [42, с. 337]. («Якщо це прийшло із Землі, то це зроблено на землі» – казав рекламний слоган). Тут спостерігаємо цікаву гру слів – слово *«MIE-THIQUE»* з однієї сторони означає характеристику «зроблено за землі» (при чому на землі – тобто в плані рослинництва, або на землі – глобально на планеті) перегукується зі словом *«mythique»* – міфічний, крутий, першокласний, тобто з максимум позитивних якостей. Активація цього другого значення за допомогою такої гри слів сприяє більшій виразності реклами, ще кращому опису продукту, про який йдеться, така реклама ще більше привертає увагу

На продовження теми фонетичної гри слів, наведемо із твору *«Les Fourmis»* жартівливий фрагмент, який був створений за принципом фонетичної аналогії: *«– De mon temps on appelait ça les communautés New Age. (Elle rit sous cape, elle prononçait «nouillage».)»* [40, с. 15]. (– У мої часи часу це називалось “спільнота New Age» (Вона сміється під накидкою, вимовила «nouillage»).

Вираз *New Age* має стандартну вимову [nju-´e:dʒ], у французькій розмовній мові вимова англійських слів може деформуватись, тож в даному випадку *«New Age»* вимовлятиметься як [nju-´a:ʒ]. Так Августа, героїня роману *«Les Fourmis»*, порівнює Новий Вік з локшинним віком –

«*nouillage*» [nuj-a:ʒ], (*nouille* - локшина) що надає виразу комічного ефекту.

Прийом компаративації фразеологічних одиниць є одним із прийомів модифікації значення, що реалізується за допомогою введення порівняльних слів у використання фразеологічної одиниці для зіставлення різноманітних предметів, явищ, процесів. Фразеологізація компаративних фразем створюється на лексичному та синтаксичному рівнях. Для ралізації компаративації треба відповідна синтаксична конструкція.

Фразеологічні одиниці, які модифіковані за допомогою прийому компаративації притаманні виконання в мовленні емоційно - експресивної й підсилювальної функцій.

Наводимо приклади втілення прийому компаративації фразеологічних одиниць у романі «Paradis sur Mesure»: «*L'Inde est comme un gros éléphant qui se ferait mordre par une petite souris.*» [42, с. 142]. (Індія як великий слон, якоого кусає маленька мишка)

У наведеному фрагменті Бернар Вербер застосовує прийом компаративації для фразеологізму про слона і мишу. Такуим чином автор демонструє безсилля величезної країни Індії, яка представлена слоном (*un gros éléphant*), проти одного маленького ворога, представленого мишою (*une petite souris*), через прийом компаративації фразеологічної одиниці за допомогою сполучника *comme*.

А от у наведеному нижче фрагменті Бернар Вербер порівнює керування людськими емоціями з керуванням машиною та спонукає до думки, що треба вміти володіти собою у будь-якій ситуації:

«*Ça fait partie de l'apprentissage. Ne pas rire quand on en a envie. Rire quand on n'en a pas forcément envie. Comme une voiture. Il y a un accélérateur et un frein. Il faut maîtriser les deux pour conduire*» [42, с. 256]. (Це є складовою частиною навчання. Не сміятися, коли хочеться.

Сміятися, коли зовсім не хочеться. Це як машина. Є газ та гальма. Необхідно вміти користуватися обома, щоб їздити).

У романі «Les Fourmis» Бернар Вербер також застосовує прийом компаративації: «...*je vais mourir comme une vieille pomme de terre pourrie*» [40, с. 16]. (...я помру як стара гнила картопля).

У наведеному прикладі героїня похилого віку порівнюється зі старою картоплею, якої колись треба буде позбавитися. Несподіване порівняння активізує увагу читача і спонукає до роздумів, змушує замислитись над питаннями життя і смерті, старості. Подібна тема прізви між поколіннями також представлена у наступному прикладі: «*A partir de ce jour, il nous a complètement échappé. C'est comme si on avait arraché le cordon ombilical*» [40, с. 18]. (З цього дня він повністю від нас віддалився. Це як перерізали пуповину). Отже, непорозуміння між поколіннями представлено через метафоричне порівняння розриву відносин з процесом перерізання пуповини і переривання фізичного зв'язку дитини з матір'ю.

Наведемо інші приклади застосування прийому компаративації:

«*La présence tiède de tes amis est comme un grand manteau qui te protège*» [39, с. 83]. (Тепла присутність твоїх друзів, як велетенське пальто, що тебе оберігає). У наведеному фрагменті присутність друзів метафорично порівнюється з пальто за спільною ознакою теплоти, створюючи ефект неочікуваності і привертаючи увагу читача.

У наступному прикладі ідею порівнюють до живих істот, описується їх інсування через етапи людського життя. «*Les idées sont comme des êtres vivants. Elles naissent, elles croissent, elles prolifèrent, elles sont confrontés à d'autres idées et elles finissent par mourir*» [38]. (Ідеї подібні до живих істот. Вони народжуються, вони ростуть, вони розмножуються, вони стикаються з іншими ідеями і врешті-решт вмирають).

У поданому нижче прикладі Бернар Вербер звертається до теми расизму, актуальної на сучасному етапі. Автор висуває свої аргументи, а також порівнює характеристику риналежності людини до певної раси із красою. Тобто, раса, як і природна краса, не залежать від людини і надаються їй від природи, випадково. *«Le racisme est scientifiquement stupide. Le fait de naître dans une famille ou un pays est uniquement lié au hasard et déconnecté de tout mérite personnel. Comme la beauté»* (третє). (Расизм дурний з наукової точки зору. Народження в сім'ї чи країні відбувається лише випадково і не пов'язане з будь-якими особистими заслугами. Як і краса).

«Les réincarnations, c'est comme le bac au lycée. Quand on échoue, on redouble» (ангели). (Реінкарнації схожі на бакалаврський іспит у середній школі. Коли ми зазнаємо невдачі, ми повторно перескладаємо іспит).

Також видаються цікавими зміни традиційної лексичної сполучуваності у текстах романів Бернара Вербера. Розглянемо наступний приклад:

«Il lui aurait dit que Genève était un chef d'État, la Suisse son épouse et Europe son chien...» – *«Йому сказали, що Женева була головою Держави, Швеція – її дружиною, а Європа – її собакою...»* [42, с. 186].

Б. Вербер використав таку метафору щоб представити стосунки Європи, Швейцарії та Женеви як стосунки у родині між чоловіком, дружиною і собакою.

Отже, Бернар Вербер застосовує у своїх романах різноманітні прийоми фразеологічної трансформації, і таким чином надає звичним традиційним фразеологізмам неочікуваної форми, тим самим привертаючи увагу читача і спонукаючи його до більш глибокого розуміння і осмислення тієї чи іншої думки.

2.2. Авторські фразеологічні інновації Бернара Вербера

Окрім активного використання трансформованих фразеологічних одиниць, Бернар Вербер винаходить власні афоризми, влучні вислови.

Відповідно до літературознавчого словника-довідника афоризм – це короткий влучний оригінальний вислів; узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальній. Афоризми завжди містять у собі більше значення, ніж мовлено, вони ніколи не аргументують, але впливають на свідомість виразною неординарністю судження. Таким чином афоризми називають крилатими словами [18, с.70].

Бернар Вербер у своїх творах намагається повчати, і ці повчання реалізуються через героїв його творів. Нижче подано декілька прикладів знайдених афоризмів у романі.

Авторські інновації з роману « Les Thanatonautes»:

«Moi, voilà comme je définis un «ami», c'est celui dont la trahison provoque la plus vive surprise» [41]. (Саме так, я визначаю поняття друг, це той, чия зрада провокує самий живий сюрприз). Тут Бернар Вербер звертається до важливої теми дружби і експліцитно висловлює свою позицію, виділивши один аспект з цієї широкої і різноаспектної теми – зраду, її недопустимість підсилюється уживанням найвищого ступеня прикметника *la plus vive*.

Тема дружби продовжується і в наступному прикладі:

«Seuls vos vrais amis savent où vous frapper pour que ça fasse mal» [41]. (Лише ваші справжні друзі знають, куди вас бити щоб завдати болю). І тут також розкривається аспект вразливості людини перед зради від друга.

«*La mort, pas besoin d'être un savant pour le comprendre : c'était tout simplement la fin de la vie*» [41]. (Смерть, не треба бути вченим, щоб зрозуміти, що це просто кінець життя.) у наведеному фрагменті автор порушує тему, якої часто торкається у своїй творчості. Саме в цьому прикладі загадковість, таємничість смерті нейтралізується шляхом спрощення ставлення до неї, автор передає думку, що в ній немає нічого особливого і стверджує очевидне - те, що смерть – це кінець життя.

«*Il était heureux comme ça, à traverser la vie sans même essayer de la comprendre*» [41]. (Він був щасливий просто так, просто ішов по життю, навіть не намагаючись його зрозуміти.)

«*Sans amour, la vie, c'est vraiment une vallée de larmes*» [41]. (Без кохання, життя – це дійсно долина сліз). Наведений влучний вислів передає за допомогою метафори авторське розуміння кохання, як важливої складової щасливого повноцінного життя.

«*Etre méchant oblige à s'occuper des autres, à se soucier de leurs défenses, à imaginer des vacheries. Mais être gentil, ça permet de ne toucher ni d'être touché par personne. La gentillesse est juste un confort pour être tranquille*» [41]. (Бути злим вимагає перейматися іншими, хвилюватися про їхній захист, уявляючи погане. Але бути добрим дозволяє нікого не чіпати і не бути займаним ніким. Доброта – це просто комфорт бути тихим.) у цьому прикладі порушено вічну тему доброго і злого і надається незвична інтерпретація.

«*Les plus silencieux s'avèrent souvent les meilleurs orateurs dès qu'on leur en donne l'occasion*» [41]. (Найтихіші виявляються часто найкращими ораторами, як тільки їм дають цю можливість). Цей авторський афоризм Бернара Вербера перегукується семантично із українським фразеологізмом «Тиха вода греблю рве»).

«*La vraie justice, c'est peut-être ça: être capable de dire merci à ceux qui vous ont fait du bien et de ne pas lécher la main de ceux qui vous ont nui*» [41]. (Справжня справедливість, можливо це те, коли ви можете сказати

дякую тим, хто зробив вам добро та не облизувати руки, тим, хто вам нашкодив.)

«*La justice est une illusion*» [41]. (Справедливість є ілюзією). Тут Бернар Вербер за допомогою метафори влучно передає розуміння справедливості як ілюзії. Лаконічний і влучний вислів спонукає читача замислитись над тим, чи справді це так, або справедливість існує.

«*La beauté, c'est aussi la musique*» [41]. (Краса – це також музика). У цьому афоризмі знову фіксуємо метафору, в якій краса розуміється як музика.

«*Les religions ne sont que des quêtes du bon mode d'emploi de l'existence humaine*» [41]. (Релігія – це гарний спосіб керувати існуванням людей.)

«*Quand on ne sait pas, on ne se pose pas trop de questions, mais quand on commence à disposer d'un début d'explication, on veut à tout prix tout savoir, tout comprendre*» [41]. (Коли не знаєш, не ставиш занадто багато питань, але коли починаєш пояснення, хочеш все знати та розуміти.)

«*Rien n'est plus agaçant que le bonheur des autres. Surtout quand il sert de jauge à votre propre dé confiture...*» [41]. (Нічого так більш не дратує, як доброта інших. Особливо коли це слугує твоїм мірилом).

«*Selon un proverbe de chez moi, «être en bonne santé signifie être tous les jours malade en un endroit différent*» [41]. (Згідно з прислів'ям від мене «бути в гарному стані означає бути всі дні хворим в різних місцях»). Тут автор експліцитно називає цю фразу власним прислів'ям.

«*Quand on a peur dans la vie, c'est parce qu'on se sait pas quelle décision prendre*». [41]. (Коли ми боємося в житті, тому що не знаємо, яке рішення прийняти.)

«*Le monde se divise en deux catégories de gens: ceux qui lisent des livres et ceux qui écoutent ceux qui ont lu des livres*». [41]. (Світ

поділяється на дві категорії людей: ті, які читають книжки і ті, що слухають тих, хто прочитав книжки.)

«*Les choses qui vont sans dire vont mieux en les disant*» [41]. (Те, що само собою зрозуміло, краще проговорити).

«*Le secret de la liberté, c'est la librairie*» [41]. (Секрет свободи – це книгарня.)

Тепер розглянемо афоризми, віднайдені у романі «Encyclopédie du savoir relatif et absolu».

«*On reconnaît le vrai guerrier au fait qu'il s'intéresse davantage à ses ennemis qu'à ses amis*» [38]. (Справжнього воїна можна розпізнати по тому, що він більше цікавиться своїми ворогами, ніж друзями)

«*Quand la femme se plaint, elle n'exige pas que l'homme l'aide à ne pas chuter, elle réclame seulement d'être écoutée*» [38]. (Коли жінка скаржиться, вона вимагає не те, щоб людина допомогла їй, вона вимагає тільки, щоб її вислухали.)

«*Les bébés ont besoin de communication pour survivre. Le lait et le sommeil ne suffisent pas. La communication est aussi un élément indispensable à la vie*» [38]. (Немовля має потреб в спілкуванні, щоб вижити. Молоко та сон – недостатньо. Комунікація – це також елемент важливий для життя.)

«*Une défaite ne peut-être que le prélude à un revirement alors que la victoire tend à nous encourager à garder le même comportement. La défaite est novatrice, la victoire est conservatrice.*» [38]. (Поразка – іновація, перемога консервативна.)

«*La langue que nous utilisons influe sur notre manière de penser. Par exemple, le français, en multipliant les synonymes et les mots à double sens, autorise des nuances très utiles en matière de diplomatie*» [38]. (Мова, яку ми використовуємо, впливає на нашу манеру мислення. Наприклад, французька, яка багата на синоніми та слова з подвійним змістом, дозволяє користуватися цими нюансами в дипломатії.)

«Il y aura toujours une grande différence entre ceux qui se demandent « pourquoi les choses ne fonctionnent pas » et ceux qui se demandent « comment faire pour qu'elles fonctionnent ». Pour l'instant, le monde humain appartient à ceux qui se demandent « pourquoi ». Mais l'avenir appartient forcément à ceux qui se demandent « comment ». [38]. (Завжди буде велика різниця між тими, хто себе питає «чому це не працює» і тими, хто питає «як зробити, щоб працювало». Зараз світ належить тим, хто питає «чому». Але майбутнє буде належити тим, хто питає «як».)

«Être leader, c'était une question de confiance» [38]. (Бути лідером – це питання упевненості.)

«Pas de gouvernement car, pense Rabelais : « Comment pourrait-on gouverner autrui quand on ne sait pas se gouverner soi-même » [38]. (Немає уряду, думає Рабле: «Як можна керувати іншим, коли не вмієш керувати собою».)

«Le pouvoir n'est pas ce que vous possédez mais ce que votre adversaire s'imagine que vous possédez» [38]. (Влада – не те, чм ви володієте, а те, що ваш противник може уявити, чим ви володієте.)

Цікаими, на нашу думку, є такі авторські афоризми з роману «L'Empire des anges»:

«Se suicider constitue la pire des ingratitude. Se suicider, c'est se reconnaître incapable d'assumer le cadeau de la vie» [37]. (Покінчити життя самогубством – це найгірша невдячність. Покінчити життя самогубством означає визнати, що ви не в змозі прийняти дар життя.)

Нижче понаді приклади авторських афоризмів Бернара Вербера з роману «Paradis sur Mesure»:

«Pour être vraiment heureux, il faut être ignorant. Ou savoir oublier très vite» [42, с. 87]. (Щоб бути по-справжньому щасливим, необхідно менше знати. Або швидко забувати).

Цей афоризм перегукується з українським розмовним популярним висловом «менше знаєш – міцніше спиш».

«*On a peur quand on est dans le refus...*» [42, с. 370]. (Страшно, коли ти у відмові).

Наведемо віднайдені приклади авторських інновацій Бернара Вербера з роману «*Les Fourmis*»:

«*Rien n'est plus grave que la naissance d'un être*» [40, с. 93]. – (Немає нічого серйознішого ніж народження створіння). Тут автор виражає свою позицію щодо батьківської відповідальності, сімейних цінностей.

«*Quand on entend mal, on regarde mieux*» [40, с. 238]. (Коли погано чуєш, то краще бачиш). Маємо дуже влучний афоризм з глибоким сенсом, який у різних контекстах, виходячи за межі джерела, може розкривати різні смисли. Перегукується дещо з ідеєю про те, що коли перед людиною закриваються одні двері, то відкриваються інші. І що одна частина чогось у житті може компенсуватися за рахунок іншої. І для того, щоб більше зосередитись на одному, треба пожертвувати чимось іншим. Вдумливого читача цей вираз спонукатиме до глибоких філософських роздумів, а от про що саме – це вже залежить від самого читача.

Авторські фразеологічні трансформації по-різному впливають на семантичне значення фразеологічних одиниць та на стилістичну функцію: вони можуть конкретизувати або розширити функціональне навантаження фразеологічних одиниць. Ці трансформації можуть іронічно забарвити вираз, відобразити авторську філософію, створити неочікуваний ефект, викликати нові враження, якісь певні асоціації та аналогії, перебільшити, змусити читача інтерпретувати реальність по-іншому, наприклад, як маленька мураха. Структурно-семантичні трансформації є невід'ємною частиною творів письменника.

Семантична модифікація дає змогу внести новизну у фразеологічну одиницю без зміни її структури, лише змінюючи значення. Таким чином письменник надає фразеологічним одиницям

емоційності, метафоричні, експресивності. Афоризми відображають філософію письменника, яка закликає бути більш відповідальним, працьовитим, добросовісним. Письменник використовує фразеологічні іновації без зміни структури фразеологізму для опису сім'ї, керування емоціями та прийняття смерті.

ВИСНОВКИ

Ми проаналізували фразеологічні інновації, віднайдені у художніх творах Бернара Вербера і дійшли таких висновків.

Фразеологічна одиниця – це семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фразеотворчій взаємодії одиниць на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Фразеологічна одиниця є цілісною структурою, але це не заперечує можливості зміни її звичних елементів іншими варіантами в індивідуально-авторському вживанні фразеологізму, як якісно, так і кількісно, що й породжує фразеологічні інновації. У фразеологізмі є стрижневий елемент (головний, константний), та змінний, що утворює можливості варіації. Якщо змінний елемент відсутній у фразеологічній одиниці, втрачається її образна довершеність та додаткова експресивно-емоційна виразність.

Субституція компонентів фразеологічних одиниць є прийомом якісної зміни фразеологічних одиниць та є одним із найпродуктивніших способів трансформації в художньому вжитку багатьох письменників, як вітчизняних, так і зарубіжних. Прийом якісної зміни фразеологізму використовується для реалізації стилістичного задуму автора: пристосування фразеологічних одиниць до конкретної ситуації, оживлення та заміна фразеологічного образу, створення неочікуваного ефекту, передачі авторського ставлення до зображуваного. Таким чином автор змінює смислове навантаження фразеологічної одиниці, її коннотаційні значення (уживання «*Qui veut la paix prépare la paix!*» замість традиційного «*Qui veut la paix prépare la guerre*»).

Поширення елементів (компонентів) фразеологічної одиниці є прийомом кількісної зміни фразеологічного словосполучення. Автор користуючись цим прийомом додає до звичної структури фразеологізму слова або словосполучення для її більшої конкретизації. Поширення фразеологічної одиниці відбувається з метою надання образної метафоричності та емоційної оцінки, так семантика даної фраземи конкретизується («*L'avenir appartient à ceux qui se lèvent tôt*»). Протилежним цьому прийому є прийом усичення, який використовується для економії мовлення та для того створення нового фразеологічного образу, при цьому необхідно пам'ятати про контекст. («*Et je veux que vous teniez votre bec!*» від фразеологізму «*tenir le bec hors de l'eau*»). Результатом буде вважатись стиснення фразеологічної одиниці в одне слово, яке буде вживатися ізольовано, самостійно, при цьому зберігатиме в собі образно-метафоричне, денотативне, емоційно-оцінне та експресивне значення узуальної фразеологічної одиниці. Цей прийом економить мовлення, активізує увагу і когніцію читача.

Однією із найуживаніших семантично-структурних трансформацій фразеологічних одиниць є розгорнута метафора – прийом кількісної трансформації фразеологічної одиниці, при якому слова та словосполучення вільного вжитку стають глибшими, метафоричними.

У романах Бернара Вербера зустрічаються прийому структурно-семантичної трансформації, такі як: фразеологічний натяк та відфраземна деривація, прийом структурної зміни фразеологічних одиниць (синтаксична трансформація).

Синтаксична трансформація – це прийом структурної зміни фразеологічної одиниці, при якому фразеологізму надається нова змінена форма («*vaches à lait*» замість «*vache laitière*»). Таким чином

змінюється структурна (граматична) форма фразеологізму, він отримує неочікуваний вигляд і одразу фіксує на собі увагу читача.

Фразеологічний натяк визначається як “згадка про фразеологічну одиницю, іноді її назва одним словом” («*Dès lors ils revendiqueront leur vote “mouton” comme un choix personnel réfléchi*»).

Відфраземна деривація – це прийом кількісної зміни, що змінює фразеологічну одиницю дериваційним способом (від фразеологічної одиниці «*forte tête*» утворено іменник «*forte-tétisme*»). Ми також зафіксували фразеологічну інновацію, яка поєднала у собі і відфраземну деривацію, і гру слів («*“Si cela vient de la Terre c’est que c’est MIE-THIQUE”, disait le slogan publicitaire*»). Фонетична гра є також продуктивним прийомом Бернара Вербера, який породжує комічний ефект («– *De mon temps on appelait ça les communautés New Age. (Elle rit sous cape, elle prononçait «nouillage»*).

Прийом компаративації фразеологічних одиниць є одним із прийомів модифікації значення, що реалізується за допомогою введення порівняльних слів у використання фразеологічної одиниці для зіставлення різноманітних предметів, явищ, процесів. Фразеологізація компаративних фразем створюється на лексичному та синтаксичному рівнях. Для реалізації компаративації треба відповідна синтаксична конструкція («*L’Inde est comme un gros éléphant qui se ferait mordre par une petite souris*»).

Окрім активного використання трансформованих фразеологічних одиниць, Бернар Вербер винаходить власні афоризми, влучні вислови («*Sans amour, la vie, c’est vraiment une vallée de larmes*», «*La beauté, c’est aussi la musique*»).

Авторські фразеологічні трансформації по-різному впливають на семантичне значення фразеологічних одиниць та на стилістичну функцію: вони можуть конкретизувати або розширити функціональне навантаження фразеологічних одиниць. Ці трансформації можуть

іронічно забарвити вираз, відобразити авторську філософію, створити неочікуваний ефект, викликати нові враження, якісь певні асоціації та аналогії, перебільшити, змусити читача інтерпретувати описуване по-іншому. Структурно-семантичні трансформації є невід'ємною частиною творів письменника.

Семантична модифікація дає змогу внести новизну у фразеологічну одиницю без зміни її структури, лише змінюючи значення. Таким чином письменник надає фразеологічним одиницям емоційності, метафоричні, експресивності. Афоризми відображають філософію письменника, яка закликає бути більш відповідальним, працьовитим, добросовісним.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у дослідженні функціонального аспекту фразеологічних інновацій інших авторів, у тому числі сучасних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1963. 208с.
2. Архангельский В. Л. О постоянных и переменных в структуре устойчивой фразы. Филологические науки, Вып. 1, 1962. С. 210-213.
3. Білодід І. К. (Ред.). (Т. 1-11). Київ: Словник української мови, 1980.
4. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наукова думка, 1989. 80с.
5. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала. (Дис. канд. філол. наук.). Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця. 2018. 309с.
6. Важеніна О. Г. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. Лінгвістичні студії : зб. наук. праць, Вып. 6, 2000. С.310-313.
7. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. Москва: Гослитиздат, 1959. 316с.
8. Ганжа С. А., Сінкевич Н. М. До питання про трансформацію усталених фразеологізмів в епістолярних текстах українських письменників-класиків. Культура народів Причорномор'я, №49, 2004. С. 222-224.
9. Гнатюк І. С. Трансформація традиційних фразеологізмів в мові сучасної української художественної прози. (Дис. канд. філол. наук.). Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 1982. 357с.
10. Гнатюк І. С. Основні фактори розвитку та переосмислення фразеологічних значень. Семасіологія і словотвір. Київ: Наукова думка, 1989. 270с,
11. Головка О. М. Типологічна характеристика англомовних неологізмів. Науковий вісник, Вып. 6, 2009. С. 235-239.

12. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. М., 1978. 183 с.
13. Колоїз Ж. В. Інтегральне і диференціальне в трансформації та okazіональній деривації фразем. Мовознавчий вісник: збірник наукових праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя, Вип. 8, 2009. 213с.
14. Коломийська І. А. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газетному тексті: гендерний аспект. (Дис. канд. філол. наук.). Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича, Запорізький Національний університет, Чернівці–Запоріжжя, 2017. С.159-161.
15. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2001. 361с,
16. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2003. 457с.
17. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва: Высшая школа, 1970. – 344с.
18. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. (Ред.). Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 2007. 752с.
19. Мізін К. І. Компаративні композити як результат дефразеологізації усталених порівнянь англійської і німецької мов. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах, 2014. С. 29, 35-43.
20. Неровня Н. Н. Вариантность и синонимия в украинской фразеологии. (Дис. канд. філол. наук.). Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 1990. 211с.
21. Погрібна Т. А. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах, 2014. С. 29, 380-387.
22. Ройзензон Л. Лекции по общей и русской фразеологии. Учеб. пособие. Самарканд, 1973. 290с.
23. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва: МГУ, 1956. 260с.

24. Стефанишин Ю. М. Фразеологічні інновації в сучасній польській прозі. (Дис. канд. філол. наук.). Львівський Національний університету імені Івана Франка, Львів, 2016. 22с.
25. Шадрін М. В. Структурно-семантичні мовленнєві перетворення фразеологічних одиниць: Актуальні проблеми лексикології і словотворення. Новосибірськ, 1974. 248с.
26. Шульженко А.С. Фразеологізми на позначення відчуттів людини в українській, англійській та французькій мовах: структурний і семантичний аспекти. (Дис. канд. філол. наук.). Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. 215 с.
27. Gross G. Les expressions figées en français. Noms composés et autres locutions. Ophrys, Gap-Paris, 1996. 161p.
28. Haßler G., & Hümmer C. Figement et défigement polylexical : l'effet des modifications dans des locutions figées. Linx [En ligne], 2005. P. 53, 103-117.
29. Klett E. Les expressions idiomatiques et leur défigement. Parcours contrastif et interculturel, 2, 2013. P. 59-69.
30. Mejri S. Structuration sémantique et variation des séquences figées. In S. Mejri, G. Gross, A. Clas & T. Baccouche (Dir.). Le figement lexical, 1ère RLM (pp. 103-112). CERES : Tunis, 1998. P.79-93.
31. Mel'cuk I. Phraseology in the language, in the dictionary, and in the computer. De Gruyter Mouton, 2012. P. 31-53.
32. Svensson M. H. L'identification des expressions figées en français contemporain. (Thèses de doct. en sciences hum.). Umea Université, Umea, 2004. 197p.
33. Tamayo R. R. La phraséologie: le statut des expressions idiomatiques dans le système linguistique français. (Thèses de mast.). Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 2017. 68p.
34. Werber, B. Офіційний сайт письменника [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bernardwerber.com/interactif/antiproverbes.php>

35. Yaiche S. (Figement et prédication en arabe et en français: études linguistiques et psycholinguistiques. (Thèses de cand. en sciences hum.). Université de SFAX, Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis, Paris, 2014. – 519p.
36. Yakubovich Y. Défigement dans les textes poétiques. (Thèses de doct. en sciences hum.). Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2015. P.251-275.

Список ілюстративного матеріалу

37. Werber, B. L'Empire des anges, 2000.
38. Werber, B. Encyclopédie du savoir relatif et absolu, 2018.
39. Werber, B. Le Livre du Voyage. Paris, Albin Michel, 1997. 160p.
40. Werber, B. Les fourmis. Paris: Albin Michel, 1991. 384p.
41. Werber, B. Les Thanatonautes, 1994.
42. Werber B. Paradis sur Mesure. Paris, Albin Michel, 2008. 435p.
43. Werber B. Troisième humanité, 2012.